

»Videnskaberne fredbellige Hjem« eller da Jylland skulle have universitet

Hvorfor ligger Aarhus Universitet i Århus? Spørgsmålet kan synes noget søgt, men i årene før beslutningen om det første danske provinsuniversitets placering blev taget, var der mange andre forslag. Medarbejder ved Det universitetshistoriske Udvalg, cand.mag. Palle Lykke, beretter om de mangfoldige forslag, der i tidens løb blev fremsat.

Frem til oprettelsen af Københavns Universitet i 1479 havde forskning og litterær virksomhed i Danmark fundet sted ved en række klostre og domkapitler rundt om i landet. Men med Reformationen og den samtidige reorganisering af rigets første universitet var skridtet taget til den centralisering af videnskabelig virksomhed, som kom til at vare ved i fire og et halvt århundrede. I dag findes der, udover det gamle i hovedstaden, universiteter i Århus og Odense, grundlagt henholdsvis i 1928 og 1964, samt universitetscentre i Roskilde og Aalborg. Disse blev taget i brug i 1970'erne. I løbet af blot et halvt århundrede er altså ikke færre end fire institutioner blevet oprettet, hvor der foregår såvel universitetsundervisning som -forskning.

Viborg eller Kolding?

Gennem det lange spænd af tid, hvor hovedstaden havde monopol på videnskabelige aktiviteter, opløftedes dog enkelte gange røster, som henviste til det uholdbare i situationen. Således gjorde stiftsprovst (og digter) i Viborg Christen Lassen Tychonius (1680-1740) sig til talsmand for oprettelsen af et universitet i Viborg. Det skete i 1729, da Københavns Universitet endnu lå i ruiner efter den store brand året forinden. Tychonius slog især på de i meget bred forstand sundhedspolitiske strenge. I hovedstaden var der fjas og fristelser, mente han, hvorimod der i Viborg fandtes netop «den Roelighed Studeringer udkræver». Hertil føjedes, at byen var en »maadelig

*»Ach! hvilke Stød og Steen for Studer-
ringer, Fristelser for den Ungdom, der
skal lære andet end Vaniteter, hvilke
Anledninger til Forførelser! Dette har
vel været Aarsag til, at Venetianerne
hellere har sit Academie til Padua end
i Venedig, Hollænderne hellere i Lei-
den end i Amsterdam, Engellænderne
hellere i Oxford end i London, i hen-
seende til den Roelighed, Studeringer
udkræver; og hertil kan aldrig ynskeli-
gere Leylighed tænkes end i Viborg, en
maadelig Land-Stad, uden stor Nego-
ce, paa en smuk og frugtbar Terrain, af
en smuk Situation og sundeste Luft«*

Af motiveringen, som i 1720rne præsenteredes af stiftsprovst Christen Lassen Tychonius, da han gjorde sig til talsmand for oprettelsen af et universitet i Viborg.

Land-Stad, uden stor Negoce (handel), paa en smuk og frugtbar Terrain, af en smuk Situation (beliggenhed) og sundeste Luft«.

Det forslag kom der nu ikke noget ud af, og det samme gælder ét fra den dansksindede Kielerprofessor Chr. Paulsen, der i 1840 talte for oprettelsen af et nyt universitet i Kolding. Paulsen hævdede nemlig, at »den danske Aand kan trænge til en videnskabelig Grænsefæstning, hvorfra Slesvig kan hente Styrke.»

Begge forslag blev hentet frem af mølposen igen i dette århundrede, da man fra omkring 1920 og en lille halv snes år frem var nået til den sidste, hidsige og ofte endda forbitrede fase i diskussionen om det jyske universitet. I 1919 havde undervisningsministeriet nedsat et udvalg,

som havde fået til opgave at vurdere, om et jysk universitet burde oprettes, hvorledes det i bekræftende fald skulle indrettes, og sidst, men slet ikke mindst: hvor det skulle ligge. Det 19 mand store udvalg sad i ikke færre end seks år, og da det endelig afgav betænkning i september 1925, fastslog man højtideligt, at der i udvalget var »fuldstændig Enighed om at tilraade Regering og Rigsdag at søge Tanken om Oprettelsen af et Universitet i Jylland virkeliggjort snarest ske kan.« Og hvad angik indretning, var der ikke uenighed om, at det burde blive »saa fuldstændigt som muligt«, hvilket vil sige, at man ønskede alle fagvidenskaber repræsenteret. Men hvilken jysk by skulle gøres til hjemsted for det nye vestdanske lærdomssæde? Her kunne man slet ikke blive enige. Flertallet pegede på Århus som kommende jysk universitetsby, mens forskellige mindretal holdt på henholdsvis Viborg og en placering i det syd- eller sønderjyske område. Byerne Kolding og - fra 1921 (året efter Genforeningen) - Sønderborg var her en tid lang inde i billedet. Et mindretal ønskede endelig at lade det være op til Rigsdagen at tage den afgørende stedvalgsbeslutning, men fremhævede dog selv Viborg og Kolding som egnede, idet der her var tale om mindre »og dog levende Byer, der kan optage et universitet uden at dette drukner i Byens Larm og rivende Vækst.«

Rundt i landet var der i samme tidsrum hektisk aktivitet for at påvirke ikke blot det siddende udvalg, men også lovgivningsmagten. Allerede i 1921 havde således en kreds af borgere i Viborg ladet publicere en fornemt udstyret bog med titlen *Viborg som Universitetsby*. Heri fandt man bidrag fra en række fremtrædende embedsmænd i Viborg og et par særdeles kendte jyske digtere. Og fire år

senere, da udvalgsbetænkningen var på trapperne, fremkom bogen *Det nye universitet og Genforeningsarbejdet*. I den første koncentrerede bidragyderne sig om den jyske særegenhed, den smukke egn omkring Viborg og samme bys fremtrædende rolle ned gennem danmarkshistorien, mens den sidste i en række artikler og udtalelser præsenterede rabiate national-politiske synspunkter og antiårhusiansk propaganda vekslende med mere besindige og afdæmpede argumenter for en syd- eller sønderjysk placering.

Genforeningen og universitetet

Bogen, der talte for et genforeningsuniversitet, udkom som nævnt samme år som den digre *Betænkning afgiven af Udvalget om Oprettelse af et Universitet i Jylland*, men allerede i 1921 havde dog et par hundrede interesserede personer været til stede ved et møde i Haderslev og vedtaget en resolution. Heri udtaltes håbet om, at regering og rigsdag ville have opmærksomheden rettet mod den betydning, det ville have for det sønderjyske område, om universitetet placeredes sådan, at det kunne fungere som »et kraftigt Led i hele det nationale Genrejsnings- og oplysningsarbejde.« Man gjorde gældende, at »hvis Kampen for dansk Kulturs Hævdelse og Fremgang i Sønderjylland skal have Udsigt til Sejr, vil der blive Brug for alt, hvad vi evner at sætte ind af aandelige Vaaben.«

Også den koldingensiske rektor Bruun slog sine tapre slag i sin mindretalsudtalelse til betænkningen. Han hævdede blandt andet, at »Hvis vi skal have grunden Haab om i Fremtiden bedre end i Nutiden at standse tysk Sprogs og tysk Kulturs Aarhundredgamle Sejrsgang

mod Nord ind i det danske Folkelegeme, saa bør vi ikke lade noget aandeligt Vaaben, staar til vor Raadighed, unyttet.« Man ønskede kort sagt, at det syd- eller sønderjyske universitet skulle fungere som et *våben* i den nationale kamp, eller, som det udtryktes et sted, som en »aandelig Centralstation«.

To vilde stammer - bønder og københavnere

Fra Viborgfolkene var det ikke nationalistiske argumenter, der fremførtes, men en kombination af lokalpatriotiske, historiske, romantiske og sundhedspolitiske. Dette udvalgsmindretal gjorde gældende, at »Provinsialisme er ingenlunde altid af det onde«, og at en placering i eller ved Viborg ville gøre det muligt for studenterne at dyrke et opbyggeligt samkvem med landbefolkningen. For det ville være lykkeligt, mente man, om der

»I Henhold til ... Udtalelser fra Bygningsinspektør Vilh. Petersen og Direktør Mackeprang maa man formentlig se bort fra Muligheden af at benytte Slotsruinen i Kolding til Universitetsbrug. Derimod findes i Sønderborg den tidligere Marinekadetskole, som midlertidig anvendes til Invalidehospitaal. Denne Bygning kan med sine 4 Etager og ca. 50 tildels store Rum tænkes anvendt som Studiegaard til Laboratorier og mindre Auditorier eller til Administrationslokaler o.l., forsaavidt den ikke ønskes fortsat anvendt til Hospitalsbrug«

Fra kap. 4, § 38 i *Betænkning afgiven af Udvalget om Oprettelse af et Universitet i Jylland*, der lå færdig i 1925, efter at udvalget havde siddet i ikke færre end 6 år.

»Naar et Universitet er, hvad det bør være, vil det staa som en af de vigtigste Skanser til Værn af en national Kultur. Naar det danske Folk grundlægger endnu et Universitet foruden det i Kjøbenhavn, bør derfor den nye Lærestalt lægges netop der, hvor kampen for den nationale Kultur føres med den største Kraft, saa nær ved Grænsen som muligt. Hvad Lunds Universitet blev for Skaanes Forsvenskning, vil et Universitet i Sønderjylland - antageligt helst i Sønderborg, som et aandeligt Dybbøl nær ved det historiske - kunde blive for Hævdelsen af Danskheden i vort ældgamle Grænseland. I denne Sag maa baade bypatriotiske Grunde og tillige Hensigtsmæssighedshensyn vige for de fælles nationale. Det vil være et Fejlgreb, ja en Ulykke, om det nye danske Universitet ikke lægges i Sønderjylland.«

Udtalelse af professor J. Østrup i bogen *Det nye Universitet og Genforeningsarbejdet*, der udkom i Kolding i 1925.

mellem de studerende og lokalbefolkningen »kunne tilvejebringes personlige Forhold, beroende paa gensidig Sympati og resulterende i den sociale kontrol, som Livet i en lille By ganske naturligt medfører.« I sin artikel i *Viborg som Universitetsby*, der var udkommet fire år før betænkningen, hævdede den kendte forfatter Johs. V. Jensen såmænd, at »Et Naboskab til Landbefolkningen er af en særegen Værdi i et Land, hvor Hovedstadsbefolkningen og Bønderne er hinanden mere fremmede og staar køligere til hinanden end mange forskelligt Sprogtalende vilde Stammer«.

Århus du'r ikke!

Både fortalerne for Viborg og Syd- eller Sønderjylland anvendte en ikke ringe energi på at fremstille Århus som et ganske urimeligt sted at henlægge det jyske universitet. Professor Hans Brix, der

gerne så institutionen henlagt sydligt på halvøen, udtalte i 1925, hvor det stod klart, hvad flertalsindstillingen ville gå ud på, at det efter hans mening var en »ikke holdbar Tanke at vilde oprette et Universitet i Aarhus eller en anden nordjydsk By«. Han tilføjede, at »en saadan Indstiftelse vilde komme til at savne selvstændig, aandelig Grundvold«. Han sagde også, at der blot ville blive tale om en kopi af hovedstadens universitet, og at et århusiansk universitet sikkert i det lange løb ville få flere professorer end studenter! Og Koldingektoren H.H. Misfeldt udtalte endnu så sent som i 1928 - året hvor *Universitetsundervisningen i Jylland* påbegyndtes i Århus - at et Århusuniversitet sikkert kun ville blive søgt af unge piger fra nabobyerne, der alligevel ikke ville have studeret. »Egentlige Studerende tror jeg aldrig den Aarhusinstitution vil faa«, sagde han.

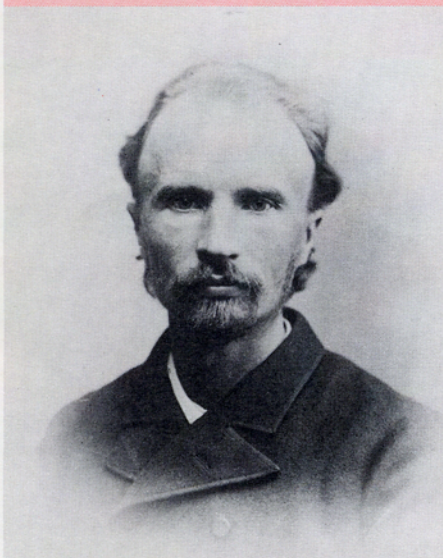
Og Viborgfolkene undså sig ikke for at hævde, at et universitet opført på grunden, som i Århus var udset til formålet (= stedet hvor Aarhus Universitet kom til at ligge) snart ville blive omkredset af bymæssig bebyggelse, og at næppe nogen magt i verden ville kunne forhindre arkitekterne i dér at opføre *palæer* og ikke blot de nødvendige, tarvelige bygninger. Årsagen til dette skulle være, at arkitekterne ustandselig ville skele til øvrigt Århus-byggeri og søge at konkurrere hermed. Noget tilsvarende ville der på ingen måde blive tale om i Viborg, betydte man, thi dér ville man slet ikke frittes til at overgå »Arkitekturværker i Nabolaget«, hvad angår »Pragt og saakaldt Bekvemmelighed«. Årsagen hertil skulle være det sted, som ved Viborg var udpeget som universitetsgrund, nemlig Asmildjorden øst for Sønderø.

Men også Århus' »stærke kommercielle og industrielle Vækst siden 1864«

»Det er paa høie Tid, vi fremdrager Tanken om et jydsk Universitet, der i ganske anden Grad end nogen anden Anstalt, der findes i Jylland, kunde blive Midtpunktet, ikke blot for dansk Kultur, men ogsaa for en dansk Kultur, hvorpaa den jydsk Indflydelse kan faae sin Betydning. Man skal ogsaa lægge Mærke til, at ved, at vore Kulturanstalter samles her i Kjøbenhavn, komme de i høi Grad under Indflydelse af Hovedstadens Tankegang og den Sjællandske Tankegang, som er anderledes blød end den jydsk, og som ganske anderledes er bleven udviklet under Enevoldsmagtens 200-aarige Regimente heri Landet. Jeg tror ikke, vore Kulturanstalter have havt nogen særlig Gavn deraf. Jeg tror, det var til Held for dem, om den mere seige, jydsk Natur fik Lov en Tid lang at gjøre sin hele Indflydelse gjældende paa saadanne større Kulturanstalter.«

J.F. Falkenstjerne i Folketinget d. 14. dec. 1888 under 1. behandling af lovforslag om Universitetets og Kommunitetets lønningsforhold.

anskuedes som et udelukkende negativt og diskvalificerende moment. Århus var simpelthen, mente Viborgfolkene, for meget lig København. Og mens de påstod, at Århus havde udviklet sig til den mindst jyske af alle jyske byer, fandt de naturligvis, at »faa danske Byer kan siges at være saa repræsentativt danske og ingen jydsk By saa repræsentativt jydsk som Viborg«! Viborgs befolkningstilvækst, der på kun en snes år androg »67¹/₄pCt« findes at være et ubetinget plus for denne by, mens altså den århusianske vækst var af en lavere orden og derfor iflg. Viborgfolkene måtte henregnes til minussiden.

Men ellers var det jo Viborgs herlige beliggenhed og byens fremtrædende rolle gennem danmarkshistorien, man slog på. Det ældgamle landsting nævntes, og man fremhævede domkirken, byens betydning under Reformationen (Hans Tavsens), det store landsarkiv og hospitalerne, naturen, egnens herregårde og den blicher'ske digtning. For hvis »det er af Betydning for de Unge« - hed det - »at det Sted, hvor de opholder sig i Studieaarene, kan præge sig dybt i Sindet hos dem, synes Viborg at maate være den af de jydsk Byer, der har mest at byde paa.« Ikke uventet betegnedes da ogsaa den kårne stad som »Centralbyen i Jylland«.

Med opbakning fra skiftende mindretal advarede Århusflertallet kraftigt mod en placering af det jyske universitet såvel i Viborg som i det syd- eller sønderjyske område. Man var af den opfattelse, at et universitet nær den netop flyttede sydgrænse let ville udvikle sig til et nationalpolitisk urocentrum og ikke det forønskede »Videnskabernes fredhelige Hjem«. Og til Viborgmindretallet meddelte man, at studenterne i så lile en by meget let ville fristes til en urimelig selv-

»Med Rette karakteriserer Bygningsinspektøren Tanken om et Universitet i Slotsruinen som dødfødt, og jeg skal dertil føje, at det er mig ubegribeligt, ud fra hvilke Betragtninger man har ment at kunne stille Forslag om Ruinens Anvendelse i dette Øjemed.«

M. Mackeprang, Nationalmuseets 2. Afd., i sit svar til Undervisningsministeriet sidst i juni 1921.

overvurdering, og at byen jo i øvrigt var uden adgang til havet! Sjovt nok havde Johs. V. Jensen allerede i sin redegørelse for Viborgs fortræffeligheder som universitetsby skrevet disse ord: »et moment i Opdragelsen er dog virkelig ogsaa visse Tings Fraværelse, ikke hele Befolkningens Bestemmelse er at rende sammen paa Raadhuspladsen. Havet er hvad unge mennesker har bedst af at længes efter.«

Universitet i ruiner

Nuvel, det hele var ikke stedvalgssnak i betænkningssudvalget. Man opmålte, regnede og budgetterede, og man tog allerede eksisterende bygninger, der evt. kunne komme på tale, i kritisk øjesyn. Kan man i dag forestille sig Danmarks universitet nr. 2 indrettet i Koldinghus? Tanken kan forekomme absurd, men ikke desto mindre blev den faktisk luftet og overvejet.

»Paa Forhaand skulle man dog synes, at det maatte være umuligt paa passende Maade at faa anbragt en saa moderne Institution som et Universitet inden for Ruinens strengt afstukne Rammer.« Således skrev bygningsinspektør, arkitekt J. Vilh. Petersen, den 23. maj 1921 til undervisningsministeriet, der havde udbedt sig hans vurdering »angaende Spørgsmaalet om Benyttelse af Koldinghus Slotsruin til Bygning for et Universitet i Jylland«. Bygningsinspektøren gjorde adskillige indvendinger gældende, bl.a. at de »enkelte Fløje i den sluttende Slotsfirkant ere forholdsvis smalle, saa det kan blive vanskeligt at fremstille tilfredsstillende Læresale i Forbindelse med de nødvendige Korridorer«. Hertil kom, at en »stor Del af Slotsruinens Murværk er skrøbeligt, revnet og sprængt«. Og den »sydlige Fløjs sydlige Halvdel hælder saa stærkt udad, at den maa helt nedtages«. Efter opregning af endnu en lang række lignende forhold, konkluderede bygningsinspektør Petersen, at efter hans skøn måtte »Tanken om et Universitet i Slotsruinen anses for dødfødt«.

Også M. Mackeprang, leder af Nationalmuseets 2. afd., hvorunder ruinen og museet heri hørte, vendte tommelfingeren ned, ja det var ham endda »ubegribeligt, ud fra hvilke Betragtninger man har ment at kunne stille Forslag om Ruinens

Anvendelse i dette Øjemed«. Hermed forstummede al videre tale om et ruinuniversitet.

- Eller i galehus?

Endnu et forslag, der for nutiden kan forekomme bizart, skal nævnes. Det var fostret af tre borgere i Vejlbj nord for Århus, som præsenterede det for »Kommissionen for Oprettelsen af et Universitet i Jylland« i en skrivelse dateret 23. december 1920. Lillejuleaftensforslaget gik såmænd ud på, at man indrettede »jydske Asyls Bygninger« (nuværende Psykiatrisk Hospital i Risskov) til universitet. Man fandt, at bygningerne var noget nær ideelle til formålet og tilsvarende med omgivelserne. Hospitalet skulle så flyttes længere ud på landet, hvor der - som det så fromt hed - »i smukke og rolige Omgivelser kan skabes et fuldtud moderne Hospital.« De tre fandt nemlig, at der var ulemper »forbundet med at have et Hospital for Sindssyge liggende midt i et tæt bebygget Kvarter.« I det hele taget oser skrivelsen langt væk af hykleri; universitetsinteressen har næppe hos de tre naboer til hospitalet været så stærk som lysten til med en rimelig motivering at foreslå bortflytningen af den uglesete institution i den smukke park ved bugten. Betænkningssudvalget ofrede da også kun forslaget en kort, afvisende kommentar.

Her er kun anført en forsvindende lille del af de argumenter m.m., som var fremme i 1920'ernes diskussion om det jydske universitet, men tankevækkende er det da, at Danmarks universitet nummer 2 kunne have befundet sig et andet sted end i Århus, hvor *Universitetsundervisningen i Jylland* oprettedes i 1928 for derefter at omdøbes til Aarhus Universitet i 1933, da de første gule bygninger i

slugtparken kunne tages i brug. Spørgsmålet er så blot, om det også i så fald ville have kunnet udvikle sig til et fuldt udbygget, stort universitet, eller om det straks ville være sygnet hen, således som betænkningens Århusflertal hævdede.